

Педагогічна взаємодія в країні дитинства

Гончар О.В.

Харківська державна академія дизайну і мистецтв

Анотації:

Розкрито суцільні засади поняття «дитинство», окреслено загальні особливості періоду дитинства, педагогічні критерії розвитку дитини. Схарактеризовано творчу спадщину В. Сухомлинського, гуманістичні положення якого знайшли відгук, як у сучасників, так і педагогів наступних поколінь, де видатним вітчизняним педагогом були накреслені домінуючі завдання української школи різних рівнів. Значну увагу приділено гуманістичній сутності ідей В. Сухомлинського щодо педагогічної взаємодії педагога та дитини. Зазначено, що провідне місце у педагогічній взаємодії посідають принципи гуманізації, соціалізації, народності та самовдосконалення.

Гончар Е.В. Педагогическое взаимодействие в стране детства. Раскрыты общие основы понятия «детство», очерчены особенности периода детства, педагогические критерии развития ребенка. Охарактеризовано творческое наследие В. Сухомлинского, гуманистические положения которого нашли отклик, как у современников, так и педагогов последующих поколений. Значительное внимание уделено гуманистической сущности идеи педагогического взаимодействия педагога и ребенка в работах В. Сухомлинского, где были намечены доминантные задачи украинской школы разных уровней. Отмечено, что ведущее место в педагогическом взаимодействии занимают принципы гуманизации, социализации, народности и самоусовершенствования.

Gonchar O.V. Pedagogical cooperation in the country of childhood. Here both the general principles of the concept of "childhood" are revealed and the general features of the childhood period, teaching child development criteria are outlined. It is paid special attention to the essence of humanistic ideas of V. Sukhomlynsky of a teacher and student pedagogical mutual relations which resonated both in contemporaries and subsequent teacher generations work, dominant tasks of Ukrainian schools of different levels were outlined by an outstanding Ukrainian teacher as well. It is marked that a leading place in pedagogical mutual relations is occupied by principles of humanizing, socialization, nationality and self-perfection.

Ключові слова:

педагогічна взаємодія, діалог, партнери, міжособистісні відносини, дитинство.

педагогическое взаимодействие, диалог, партнеры, межличностные отношения, детство.

pedagogical mutual relations, dialogue, partners, interpersonal relationships, childhood.

Вступ.

Сучасний стан розвитку України, процеси реформування суспільства потребують переосмислення підходів до загальнонародських цінностей в освіті й вихованні. У низці найважливіших документів, що створюють законодавчу базу України та окреслюють головні зміни в системі національної освіти, передбачено забезпечення умов для розквіту кожної особистості з урахуванням самоцінності дитинства.

У цьому контексті останнім часом педагогічна наука все частіше звертається до прогресивно-накопиченого досвіду гуманістично-орієнтованої взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу, де педагог та учні виступають як рівноправні партнери. Тому закономірним є те, що в період відновлення в педагогіці пріоритету загальнонародських цінностей центральною фігурою системи освіти вважається В. Сухомлинський – педагог і мислитель, який стояв біля витоків руху педагогів-новаторів. Його пік життєдіяльності припав на 50 – 60 рр. ХХ століття, що стали для Радянського Союзу періодом повернення після пережитої війни до мирного життя, а у сфері педагогіки – періодом відновлення педагогічних устремлінь.

Проведений науковий пошук свідчить про те, що специфіка дитинства мало вивчена, не існує науки про дитину та дитинство як самостійної галузі знань (А. Богущ, В. Кремень, В. Пікельна, Е. Рибінський, О. Савченко, В. Шадріков). Разом з тим, загальноновизнаним є те, що функціонування системи освітньо-виховного процесу може бути якісним тільки за умови педагогічно обгрунтованої взаємодії всіх суб'єктів освітньої діяльності, що виступає фактором ефективності вирішення проблем, творчого використання отриманих знань у життєвому досвіді відповідно до завдань сучасності.

В історії педагогічної думки до питань сутності дитини, дитинства та сенсу періоду дитинства у на-

вчанні та вихованні людини у різні часи звертались Арістотель, Демокріт, А. Дістервег, Я. Коменський, Я. Корчак, А. Макаренко, Й. Песталоцці, Ж. Руссо, Г. Сковорода, Л. Толстой, К. Ушинський, І. Франко, П. Юркевич та інші, прогресивні погляди яких мали значний вплив на формування концепції дитинства видатного педагога-гуманіста В. Сухомлинського.

Друга половина ХХ століття визначається як особливий період у розвитку ідеї педагогічної взаємодії педагога та того, хто навчається, на якому становлення і розвиток гуманістичного напрямку зумовили докорінну зміну самого її змісту. Гуманізація педагогічної взаємодії дозволяє підвищувати рівень ефективності навчально-виховного процесу, розкривати потенціальні можливості кожного до самовдосконалення, а також забезпечувати сприятливий мікроклімат, що характеризується відкритістю, довірою та підтримкою.

У цьому контексті останнім часом педагогічна наука все частіше звертається до прогресивно-накопиченого досвіду гуманістично-орієнтованого навчання, спрямованого на усвідомлювання особистісно значущих цілей, де суб'єкти пізнавальної діяльності виступають як рівноправні партнери. На необхідність розв'язання різноманітних проблем, пов'язаних із розвитком ідеї педагогічної взаємодії, вказують сучасні українські вчені Л. Велітченко, О. Глузман, О. Друганова, С. Золотухіна, М. Євтух, М. Коць, В. Курило, В. Лозова, О. Матвієнко, О. Микитюк, В. Майбородова, Н. Побірченко, Н. Пузирькова, О. Рацул, О. Рудницька, А. Троцько та інші.

Мета, завдання роботи, матеріал і методи.

Метою дослідження є розкриття гуманістичної сутності ідей В. Сухомлинського щодо педагогічної взаємодії вчителя та дитини.

Результати дослідження.

Василь Олександрович Сухомлинський (1918-1970) був переконаний, що перш за все слід зміцню-

вати в людині все найкраще, а недоліки зникнуть самі по собі. Великий український педагог слушно зауважував, що дитинство – це не підготовка до майбутнього життя, а справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя. Від того, яким воно було, хто супроводжував дитину в дитячі роки, що увібрали її розум і серце з навколишнього світу, залежать якості її як особистості. Оскільки кожен людську рису природа закладає, а не відшліфовувати їх належить батькам, педагогам та суспільству.

З метою визначення «термінологічного поля» досліджуваного явища звернімося, насамперед, до тлумачного словника української мови лексичне значення слова «дитинство» розкривається як «дитячі роки – життєвий відрізок між народженням і підлітковим віком, який закінчується станом статевого дозрівання» [10, с. 113]. Така дефініція дає досить узагальнене уявлення про значення цього слова, що пов'язане більш з суто біологічними особливостями та виводиться із значення лексичної одиниці «дитина». В іншому сучасному психологічному словнику знаходимо інтерпретацію цього поняття як «етап розвитку, що передує дорослості» [3, с. 57]. Дитинство людини – це культурний феномен, що має соціально-історичні коріння та історію розвитку. Дитинство – період підготовки людини до дорослого життя.

Крім того, Д. Ельконін слушно відзначав таку особливість розвитку – чим складнішим та більш організованим є істота, тим більш довгим є період її дитинства [11]. Таке визначення пояснює твердження про те, що особистість є багаторівневою системою, яка поетапно формується впродовж усього життя. Кожен вік є якісно особливим етапом і характеризується багатьма змінами, особливості якого залежать від умов життя, стосунків з людьми, рівня розвитку психологічної структури особистості, знань і мислення, сукупності певних фізіологічних ознак. Так, за твердженням психологів протягом довгого періоду дитинства людина оволодіває необхідними для життя формами поведінки, досвідом, досягає високого рівня розвитку порівняно з іншими істотами, у яких період дитинства короткий або відсутній. Адже людина відрізняється від інших істот наявністю засобів накопичення і передавання колективного досвіду виду, до якого вона належить. Цей досвід людина набуває у процесі соціалізації, виховання. Дитинята тварин більшість форм поведінки успадковують, а їх індивідуальний досвід обмежений. А кожне наступне покоління змушене починати з того, чим закінчило попереднє.

Отже, природним є те, що запропоновані В. Сухомлинським положення про дитинство базувалися на наукових наробках відомих психологів (Л. Віготський, П. Зінченко, Г. Костюк, О. Леонтьєв, Ж. Піаже, С. Рубінштейн), фізіологів (І. Павлов, І. Сеченов).

У житті людини в науці виокремлюють дошкільний, шкільний вікові періоди і період соціальної зрілості – дорослість. Кожен із них складається з відповідних вікових етапів, які характеризуються певними

особливостями. Так, протягом перших шести-семи років життя дитина розвивається надзвичайно стрімко, наслідком чого є грандіозні зміни у її фізичному і психічному розвитку: дитина з безпорадної істоти перетворюється на свідому людину, набуває певних якостей, які в подальшому житті лише розвиваються і вдосконалюються.

Критеріями розвитку дитини є анатомічні, фізіологічні, психологічні, показники стану організму. Якщо до анатомічних належать розвиток кісткової, м'язової, серцево-судинної та статевої систем, фізіологічних – показники діяльності органів дихання, кровообігу, залоз внутрішньої секреції, нервової системи, психологічних – особливості сприйняття, пам'яті, уяви, мислення, мовлення, темпераменту, характеру, то педагогічні критерії визначають можливості розумового, морального, трудового, естетичного, фізичного виховання дитини, що пов'язане з питаннями взаємовідносин особистості та суспільства, забезпечення злагодності та наступності генерацій.

У психолого-педагогічній літературі саме взаємодія рефлектує головний спосіб духовно-практичної діяльності, умови сприйняття та взаємопорозуміння людей, де акцент робиться на особистості в системі соціальних відносин (Г. Андреева, О. Бодальов, А. Мудрик, Л. Новікова, А. Петровський, В. Семенов, Т. Шибутані та інші). Здійснений у роботі аналіз джерельної бази (А. Зимня, Є. Коротаєва, В. Ляудис та інші) дозволив зробити висновок, що вчені в др. пол. ХХ ст. розглядали педагогічну взаємодію як багатовимірне явище, що потребує міждисциплінарного аналізу і передбачає цілеспрямований взаємообмін й взаємозбагачення сенсами навчальної діяльності, досвідом, емоціями та настановами, що відбувається у вигляді діяльності або комунікації, опосередкованих міжособистісними відносинами. Так, у психології «взаємодія» розглядається в руслі теорії міжособистісних відносин (В. Зінченко, А. Добрович, Я. Коломинський, Х. Лійметс, Б. Мастеров, Н. Новікова, О. Петровський та інші), тобто з точки зору сприйняття особистістю навколишнього середовища, його впливу на неї, через механізми індивідуального розвитку, емпатії, толерантності, рефлексії тощо. Автори (Г. Андреева, М. Правдін, М. Каган та інші) наголошують на тому, що в процесі взаємодії її учасники діють за двома напрямками: трансформують і водночас сприймають певну інформацію, впливаючи один на одного, у ході чого залежно від накопиченого досвіду та свого, суто індивідуального асоціативного сприйняття виникають інтерпретаційні варіанти тексту (вербального та невербального за характером), що й спричиняє ускладнення їх взаємодії. Отже, як основні структурні компоненти педагогічної взаємодії можна виділити діяльність, спілкування та міжособистісні відносини [1].

Цікавою є концепція французького медіавіста та історика Філіппа Арієса (1914 – 1984), який у своєму дослідженні описав життя дітей в ранньому середньовіччі [12]. На думку вченого, не було значного поділу між дорослими та дітьми. В ті часи діти одягалися як

дорослі та виконували ту саму ж роботу, яку виконували їхні батьки. Батьки доглядали за дітьми і допомагали їм до того віку, поки діти ще не вміли самостійно ходити, але після того, як діти вже могли самостійно «пересуватися», вони вже вважалися «дорослими». Не існувало ані просторового, ані соціального відмежування між дорослими і дітьми. За твердженням французького дослідника Філіппа Арієса, до кінця середньовіччя не існувало поняття «Дитинство», в значенні життєвого відрізка. Дослідник наголошує, що сутність дитинства пов'язана не з біологічним станом незрілості, а з певним соціальним статусом, сукупністю певних форм і видів діяльності, а тому з розвитком суспільства змінювалося і ставлення до дітей.

В. Сухомлинським було написано більше як 5 000 праць, загальною рисою яких стала концепція повернення до традицій української педагогіки, заснованої на любові, взаємоповазі, на повазі до вільної особистості, її індивідуальних особливостей і внутрішнього світу. В. Сухомлинський, який на «уроках життя слова» за головне при організації педагогічної взаємодії вважав розкриття «живинки» у кожній дитині, створення ситуації спілкування, що сприяла розквіту їх творчості. Так, В. Сухомлинський зазначав, що навчання – це не механічна передача знань. Це найскладніші людські взаємовідносини [6, с. 61]. Зокрема, В. Сухомлинський вважав, що «уміння уникнути конфлікту – це одна зі складових педагогічної мудрості вчителя».

Одним із основних положень у системі поглядів В. Сухомлинського на сутність навчально-виховного процесу є положення про неповторність кожної дитини. Так, В. Сухомлинський у праці «Духовний світ школяра» слушно зазначав необхідність викладачу на практиці своєї виховної роботи виходити «... з того, що людина неповторна ...» [8, с. 284]. У роботі «Розмова з молодим директором» педагог підкреслював, що «людська індивідуальність дитини неповторна ...» [6, с. 449]. Примітно, що цій темі була присвячена і окрема стаття «Людина неповторна», надрукована у часопису «Народное образование» в 1961 р. [9, с. 80-96]. В цьому пані доречною стає теза Г. Гейне, на яку посиляється В.О.Сухомлинський у праці «Серце віддаю дітям»: «Кожна людина – це сніг, який з нею народжується і з нею вмирає. Під кожною могильною плитою лежить всесвітня історія» [4, с. 97]. Положення про неповторність кожної дитини стає головним стрижнем, на якому настромлені всі провідні положення гуманістично орієнтованої навчально-виховної системи В. Сухомлинського. Саме таке розуміння унікальності кожної людини набуває важливе значення з точки зору розвитку концепції особистісно орієнтованого підходу, оскільки саме з нього випливає положення про дитину як найвищу цінність і, відповідно, головного суб'єкта навчально-виховного процесу. Це дає змогу сформулювати перший, фундаментальний принцип особистісно орієнтованого підходу до на-

вчання й виховання – принцип неповторності кожної дитини.

У цьому контексті стає зрозумілим, що саме діяльність В. Сухомлинського стала яскравим відродженням гуманістичного характеру педагогічної взаємодії в процесі розвитку зазначеної ідеї, провідне місце в концепції якого посідали принципи гуманізації, соціалізації, народності, природовідповідності та самовдосконалення. Аналіз спадщини видатного педагога-гуманіста В. Сухомлинського [4-9] свідчить про наявність в основі його педагогічної системи багатьох аспектів педагогічної взаємодії, а саме: розуміння сутності педагогічної взаємодії у нерозривній єдності навчання та виховання; створенні умов для багатосторонньої взаємодії педагога і тих, хто навчається; формування єдиної системи потреб учасників педагогічної взаємодії, що зумовлена, на думку видатного українського педагога-гуманіста, проблемою свободи особистості як її здатності до активної діяльності відповідно до її бажань та волевиявлення; розуміння викладацького та учнівського колективів як синтезованого суб'єкта навчально-виховного процесу.

Погляди сучасних вчених, педагогів-практиків на сутність педагогічної взаємодії учасників навчального процесу ґрунтуються саме на такому розумінні відносин між педагогом і тим, хто навчається, де вчитель і учень є рівноправними учасниками навчально-виховного процесу, а не авторитарним керівником і пасивним та слухняним його підлеглим [2, с. 2-6].

У нинішніх умовах, коли в Україні взято за взірць європейську освітню модель, де чільне місце відводиться поважному ставленню до людської особистості студента, особливої значущості набуває теза В. Сухомлинського, що повага до людської гідності стає «найважливішим педагогічним інструментом, оскільки дає змогу зберегти всі гарні людські якості, що були закладені у дитини від народження – доброту, людяність, невгамовність, і не дає змоги розвинутися поганим властивостям – безвольній і мовчазній покірності, безсердечності, жорстокості».

Висновки.

Педагогічна концепція В. Сухомлинського поклала початок новій філософії освіти, що спирається на гуманістичну сутність ідеї педагогічної взаємодії, взаємин у системах «учитель (дорослий) – учень (дитина)», накреслила домінуючі завдання дошкільної й шкільної підсистем – навчити дитину мислити, творчо використовувати здобуті знання, навчити її жити, створити сприятливі умови для її самореалізації. Вирішення глобальних проблем освіти ХХІ тисячоліття педагоги багатьох країн пов'язують, зокрема, саме з його гуманістичною педагогікою. Прагнення обумовити цілісність і значущість дитинства були головним творчим рушієм наукової та педагогічної діяльності вченого. Творча спадщина В. Сухомлинського, його гуманістичні положення знайшли відгук як у сучасників, так і педагогів наступних поколінь.

Література

1. Гончар О.В. Педагогічна взаємодія учасників навчального процесу в системі вищої освіти України (історико-педагогічний аспект): монографія. – Харків: ХНАДУ, 2011. – 424 с.
2. Гончаренко С., Мальований Ю. Гуманізація і гуманітаризація освіти / С. Гончаренко, Ю. Мальований // Шлях освіти. – 2001. – № 2. – С. 2-6
3. Психологічний словарь / [под ред. В.П. Зинченко, Б.Г. Мещерякова.] – М.: Педагогика-Пресс, 1996. – 440 с.
4. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. / В.А. Сухомлинский. – К.: Радянська школа, 1969. – 225 с.
5. Сухомлинский В.А. Неотложные проблемы теории и практики воспитания / В.А. Сухомлинский // Нар. образование. – 1961. – №10. – С. 54-61.
6. Сухомлинский В.А. Разговор с молодым директором школы / В.А. Сухомлинский. – М.: Просвещение, 1973. – 208 с.
7. Сухомлинський В.О. Сто порад учителям / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: [у 5 т]. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.2. – 634 с.
8. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: [у 5 т]. – К.: Рад. школа, – К., 1976. – Т.1. – 621 с.
9. Сухомлинський В. О. Людина неповторна / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: [у 5 т]. – К.: Рад. школа, – К., 1976. – Т.5. – 634 с.
10. Тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. І.М. Забіяка]. – К.: Арії, 2007. – 512 с.
11. Чудинова Е.В. Работа с гипотезами детей в системе обучения Эльконина – Давыдова / Е.В. Чудинова // Вопросы психологии. 1998. – № 5. – С. 17-21.
12. Aries Philippe Centuries of Childhood / Philippe Aries. – Harmondsworth: Penguin, 1973. – 561 p.

Інформація об авторі:

Гончар Елена Валентиновна
goncharlise@rambler.ru

Харьковская государственная академия дизайна и искусств
ул. Краснознаменная 8, г. Харьков, 61002, Украина.
Поступила в редакцию 10.12.2011г.

References:

1. Gonchar O.V. *Pedagogichna vzaiemodiia uchastnikiv navchal'nogo procesu v sistemi vishchoyi osviti Ukraini* [Pedagogical co-operation of participants of educational process in the system of higher education of Ukraine], Kharkov, KNAWU Publ., 2011, 424 p.
2. Goncharenko S., Mal'ovaniy Iu. *Shliakh osviti* [Way of education], 2001, vol.2, pp. 2-6.
3. Zinchenko V.P., Meshcheriakov B.G. *Psikhologicheskij slovar'* [Psychological dictionary], Moscow, Pedagogy, 1996, 440 p.
4. Sukhomlinskij V.A. *Serdce otidaiu detiam* [Give a heart children], Kiev, Soviet school, 1969, 225 p.
5. Sukhomlinskij V.A. *Narodnoe obrazovanie* [Folk education], 1961, vol.10, pp. 54-61.
6. Sukhomlinskij V.A. *Razgovor s molodym direktorom shkoly* [Talk with young head master], Moscow, Education, 1973, 208 p.
7. Sukhomlinskij V.O. *Sto porad uchitelevi* [One hundred advices to the teacher], Kiev, Soviet school, 1976, T.2, 634 p.
8. Sukhomlinskij V. O. *Dukhovnij svit shkoliara* [Spiritual world of schoolboy], Kiev, Soviet school, 1976, T.1, 621 p.
9. Sukhomlinskij V. O. *Liudina nepovtorna* [A unique man], Kiev, Soviet school, 1976, T.5, 634 p.
10. Zabiaka I.M. *Tlumachnij slovník suchasnoyi ukrajins'koyi movi* [Explanatory dictionary of modern Ukrainian], Kiev, Ariy, 2007, 512 p.
11. Chudinova E.V. *Voprosy psikhologii* [Questions of psychology], 1998, vol.5, pp. 17-21.
12. Aries Philippe Centuries of Childhood. *Philippe Aries*, Harmondsworth, Penguin, 1973, 561 p.

Information about the author:

Gonchar E.V.

goncharlise@rambler.ru

Kharkov State Academy of Design and Arts
Krasnoznamenaya str. 8, Kharkov, 61002, Ukraine.
Came to edition 10.12.2011.